

10 Virtualizace v procesu autoritativní aplikace práva

10.1 Autoritativní aplikace práva jako informační proces

Na procesy autoritativní aplikace práva lze z perspektivy právní informatiky pohlížet i jako na relativně prosté procedury tvorby, zpracování a následné distribuce informací. Orgán autoritativně aplikující právo, tj. zejména soud nebo úřad, může být vnímán jako informační procesor, v němž dochází ke zpracování skutkových a právních informací vztahujících se k příslušnému případu. Výstupem pak je opět informace, tj. akt autoritativní aplikace práva, která ještě pro svou perfekci z formálního hlediska vyžaduje doručení (komunikaci) příslušným adresátům.

Toto kvantitativní pojetí práva není pro právníky příliš atraktivní a nejrůznější teorie, které se snaží popsat mechanismus právní regulace výše naznačeným způsobem, chápeme v lepším případě spíše jako zábavné extenze teoretické právní vědy.

Prvoplánová jednoduchost a logičnost komunistické zákonnosti se mimo jiné projevovala i úvahami ohledně soudnictví typu, že judikát je „*funkcí daného skutkového stavu (S_s), dále též normativní úpravy na daný skutkový stav spadající, tj. stavu právního (N_p) a konečně postupu soudce při hodnocení skutkové a právní stránky projednávané věci (H_{sp})*.“ Tento překvapivý a vpravdě geniální závěr je pak doplněn o závěrečné konstatování, že „*[r]ozvedení a hodnocení jednotlivých argumentů této funkce včetně jejich hodnot by pro svou složitost vyžadovalo svým obsahem již zcela samostatné rozvedení*.“¹

Pragmatický pohled na kvantitativní fungování procesů autoritativní aplikace práva odhalí řadu po technické stránce kritických momentů, které mají sice ve své podstatě kvantitativní charakter, ve výsledku však zásadním způsobem ovlivňují jejich kvalitu.² V tomto případě nesrovnáváme na první pohled banální informační toky při autoritativních aplikačních procesech s ničím menším, než je jeden ze základních kamenů legitimacy či morálky práva, tj. korespondence hmotného práva a výstupů z jeho procesů.³

S postupným rozvojem informačních a komunikačních technologií, především se zvyšováním jejich výkonu a kapacity, roste i potenciál nasazení těchto technologií v procesech autoritativní aplikace práva. Zřejmým cílem nasazení těchto technologií je především zvýšení efektivity (viz dále) a snížení míry rizika informačních defektů v aplikačních procesech. Pro ilustraci informačních lapsů můžeme zmínit například situace, kdy soud⁴:

- „zapomene“ aplikovat právo a dojde k průtahům v řízení,
- „zapomene“ aplikovat právo, neboť o něm neví (tj. neví o novém předpise nebo o nové judikatuře),

¹ Toto je skutečný (a jediný) závěr článku STEINER, V. Logická formalizace právních norem a vztahů. *Právník*. 1985, roč. 124, č. 11, str. 1008. Zde je na místě dodat, že skutečnost, že autor, zřejmě z nedostatku místa, uvedené rozvedení dále nerozvedl, jej určitě připravila o nehynoucí slávu a věčné místo v Pantheonu Spravedlnosti.

² Srov. FIX-FIERRO, H. *Courts, justice, and efficiency: a socio-legal study of economic rationality in adjudication*. Portland : Hart Publishing, 2003, str. 221.

³ Srov. FULLER, L. *Morálka práva*. Praha : OIKOYMENH, 1998, str. 79 a násl.

⁴ Dory Reling vyzdvihuje z těchto informačních problémů zhojitelných za užití ICT především časové prodlevy, nedostatek integrity v rozhodovací praxi (zejména nerespektování judikatury) a přístup ke spravedlnosti (dostupnost procesu) – viz RELING, D. *Technology for Justice*. Leiden : Leiden University Press, 2009, str. 17.

- čeká, až se k němu dostanou informace, na jejichž základě má rozhodnout nebo až procesní informace doputují stranám – opět jsou výsledkem průtahy,
- ztratí ze spisu důležitý dokument,
- nezjistí objektivní pravdu – nedostane se k adekvátním informacím o skutkovém stavu,
- neodhalí kvantitativní chyby v předchozím řízení,
- neoznámí (nedoručí) stranám některý z výstupů procesu apod.

Některé výše uvedené příklady problematické manipulace s informacemi vedoucí v důsledku k porušení práva na spravedlivý proces jsou samozřejmě sankcionovány, a to od úrovně disciplinární přes jednoduché právo až po ústavní rovinu. Nemůžeme však tyto problémy považovat za vyřešené jen proto, že na ně pamatují sankční ustanovení příslušných předpisů – dokud totiž tyto potíže objektivně existují, má justice povinnost hledat proti nim účinná protiopatření.

Jsou-li k dispozici přímé metody a dokonce technické (nikoli jen právní) prostředky k eliminaci uvedených problémů, jejich nasazení bývá nesrovnatelně efektivnější než *ex ante* hrozba sankce nebo *ex post* její uplatnění.⁵ Takovými prostředky mohou být ve výše naznačeném směru právě informační a komunikační technologie, jejichž prostřednictvím lze zajistit procesům autoritativní aplikace práva přísun adekvátních informací, kontrolu jejich integrity, zvýšení ochrany, automatizovanou kontrolu dodržování procesních postupů, zefektivnění jednoduchých informačních operací apod.

10.2 Elektronizace a proporcionalita efektivity

Nikoli přímo kvantifikovatelným, přesto však zásadně významným je obecný empirický aspekt autoritativní aplikace práva zjednodušeně ve výsledku označovaný jako vymahatelnost práva.⁶ Podobným, nikoli však už tak populárním pojmem, je pak pojem efektivity,⁷ kterou zjednodušeně ekonomicky vzato lze vymezit jako vztah mezi náklady a úspěšností ochrany základních hodnot sledovaných státem.⁸

Snaha o zvýšení efektivity procesů autoritativní aplikace práva⁹ se přitom může dostat do přímého konfliktu s různými komponentami práva na spravedlivý proces nebo s jinými právními principy.¹⁰ Dojde-li příkladně ke stanovení lhůty k určitému rozhodnutí, může tím být negativně narušen princip rovnosti stran, princip zjištění materiální pravdy nebo třeba princip *iura novit curia*. Příkladem totální efektivity na úkor ostatních právních principů pak může být známé haškovské rčení „*pověste je všechny, on už si to Pánbů přebere*,“ nebo jeho aktuální justiční obdoba „*vyříd' to, ať už to odsud zmizí*.“ (myšleno je v tomto případě zpravidla zmizení na vyšší instanci).

⁵ Namísto normativity zde pak hovoříme o kauzalitě – k tomuto rozdílu v prostředí informačních sítí viz např. POLČÁK, R. In Law, We Trust: Shortly to Bumblebees and the Normativity of Law in Cyberspace. In *Cyberspace 2006*. Brno : Masarykova Univerzita, 2006, str. 3 a násl.

⁶ Z popularizačních aplikací srov. např. ŠTRAUS, J. *Vymahatelnost práva* [on-line]. PravníRadce.cz, 28. 06. 2006 [cit. 14. 10. 2011]. Dostupné z: <www.pravniradce.ihned.cz>.

⁷ K pojmu efektivity z ekonomického hlediska viz především publikace z oboru law and economics. Specificky se problematice efektivity v justici věnuje i jedna ze základních monografií tohoto aktuálního směru v právním myšlení – viz POSNER, R. A. *The Economics of Justice*. London : Harvard University Press, 1983, str. 13 a násl.

⁸ Různé přístupy k soudní efektivitě rozebírá monografie CONTINI, F.; MOHR, R. *Traditions, Innovations and Proposals for Measuring the Quality of Court Performance*. Saarbrücken : VDM Verlag, 2008.

⁹ Zajímavou diskusi efektivity justice v porovnání s dalšími složkami státní moci viz FIX-FIERRO, H. *Courts, justice, and efficiency: a socio-legal study of economic rationality in adjudication*. Portland : Hart Publishing, 2003, str. 14.

¹⁰ Obecně se tomuto problému z liberální perspektivy věnuje ARNOLD, R. A. *Efficiency vs. Ethics: Which is the Proper Decision Criterion in Law Cases?* *The Journal of Libertarian Studies*. 1982, roč. 6, č. 1, str. 49 a násl.

Proporcionalita mezi efektivitou autoritativní aplikace práva a dalšími právními principy¹¹ nemá, alespoň co se týče nasazení různých technických prostředků, ani zdaleka tak jasné kontury jako extrémní případy ohrožení spravedlivého procesu zmíněné v úvodu. Zatímco lze konstatovat, že opomenutí soudce aplikovat platné právo je frapantním zásahem do práva na spravedlivý proces, nelze vždy vyjádřit jednoznačné mínění ohledně toho, jaká míra neefektivity již má obecně být sankcionovatelná.¹² Obdobně pak, je-li například soudci uložena disciplinární sankce za nerespektování platného procesního předpisu, těžko se bude bránit poukazem na svou nezávislost. Má-li však být taková sankce uložena za neefektivní práci, je třeba důkladně zkoumat, zda je i sama možnost jejího uložení proporcionalní a zda nejde spíše o šikanu soudce (tj. o nepřipustný zásah do jeho nezávislosti).

Při zavádění nových technologií a uniformních postupů do justičních procesů se vždy jedná o určitý zásah do soudcovské nezávislosti.¹³ Je-li pak tento zásah veden ve snaze zvýšit efektivitu rozhodovací činnosti, je třeba vždy zkoumat standardním ústavním testem proporcionality,¹⁴ zda je příslušné řešení:

- vhodné (zda splní svůj účel, tj. v tomto případě zvýší efektivitu procesů autoritativní aplikace práva)¹⁵
- potřebné (tj. zda nelze stejného výsledku dosáhnout bez zásahu do jiného právního principu)
- poměrné (zda je důvod v tomto případě upřednostnit efektivitu před jiným principem)
- minimálně škodlivé (tj. zda je minimalizován zásah do ostatních principů, typicky do principu nezávislosti soudce)

Vydeme-li z předpokladu, že základy našeho právního systému (včetně základních práv) mají charakter právních principů,¹⁶ docházíme k závěru, že výše uvedený test je třeba provádět vždy, pokud by nasazení techniky do procesů autoritativní aplikace práva mohlo přinést újmu dosavadnímu rozložení práv stran nebo kvalitě oprávnění soudů (soudců). Nejde tedy jen o nezávislost soudce, ale též například o rovnost stran, zákaz *denegationis iustitiae*, zásadu *audiatur et altera pars* apod.

Nelze s prostým poukazem na efektivitu bez dalšího (roz. bez argumentu proporcionalitou), a to ani zákonem, například direktivně přikázat soudci, aby pro určité typy své rozhodovací činnosti používal počítač a určitý software. Ani soudce však na druhou stranu nemůže dobře argumentovanou direktivu k užití nové technologie bez dalšího odmítnout, například jen jednoduchým poukazem na svou nezávislost (i ta je totiž ve své

¹¹ K problému aplikace právních principů a pojmu proporcionality viz ALEXY, R. On the Structure of Legal Principles. *Ratio Iuris*. 2000, roč. 13, č. 3, str. 1 a násl. Z česky psané literatury pak HOLLÄNDER, P. *Filosofie práva*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2006, str. 158 a násl. V této souvislosti je třeba připomenout, že jedním ze znaků právních principů je jejich obecná porušitelnost (tj. absence totální závaznosti v případě jejich vzájemné kolize).

¹² K tomu viz např. COOTER, R. D. Liberty, Efficiency and Law. *Law and Contemporary Problems*. 1988, roč. 50, č. 4, str. 141 a násl.

¹³ K tomu ostatně dochází pokaždé, kdy je soudce direktivně usměrňován ve své práci – banálním příkladem je rozpis jednacích místností, který omezuje soudce v možnosti nařídít jednání na určité místo.

¹⁴ Do našeho právního řádu byl tento test zaveden kontinuální řadou rozhodnutí Ústavního soudu, z nichž můžeme vybrat rozhodnutí ze dne 12. 10. 1994, sp.zn. Pl. ÚS 4/94 nebo ze dne 21. 3. 2002, sp.zn. III. ÚS 256/01.

¹⁵ Srov. AKDENIZ, Y.; WALKER, C.; WALL, D. *The Internet, Law and Society*. Harlow : Pearson Education, 2000, str. 109.

¹⁶ K tomu viz např. DWORKIN, R. Non-Neutral Principles. *The Journal of Philosophy*. 1974, roč. 71, č. 14, str. 491 a násl.

podstatě právním principem),¹⁷ ale pouze tehdy, není-li direktivně aplikované technické řešení ve vztahu k jeho nezávislosti proporcionální. K tomu může dojít například v případě, je-li soudce nucen k používání systému, který jej z definice omezuje ve formulaci výroku rozhodnutí nebo v použití nějakého zákonem předpokládaného procesního postupu (k takové situaci samozřejmě může dojít tehdy, pokud systém není nakódován plně v souladu s platným procesním právem).

Můžeme ještě dodat, že struktura proporcionality zjevně nepočítá s individuálními preferencemi jednotlivých soudců. To znamená, že plošně zaváděnou justiční technologii nelze poukazem na soudcovskou nezávislost odmítnout ani z důvodu individuální technické neobratnosti, špatného rozmaru nebo třeba mentální rezervace.

Soudce se má z pohledu technologie soudní moci zabývat především autoritativním zpracováním informací a vytvářením nových informací pro účastníky. Dělá-li soudce cokoli jiného, tj. tráví-li čas zdlouhavým vyhledáváním informací¹⁸ (v normativních právních aktech, judikatuře apod.) nebo jejich komunikací (poučování, obesílání atd.), jedná se o neefektivní využití jeho času. Z pohledu soudce je tedy možné vnímat efektivitu jako přiblížení se k základnímu pracovnímu úkolu, tj. souzení. Efektivní je pak v tomto směru takové řešení, které soudci v minimálním čase a s minimálními náklady přinese na základě jeho požadavků skutkové a právní informace, na jejichž základě bude moci pohodlně¹⁹ rozhodovat.

Hledisko soudce není co do efektivity samozřejmě jediným. Z pohledu účastníků řízení je efektivní takový proces, který jim s minimálními náklady (časovými, materiálními) umožní získat potřebné skutkové a právní informace, vést proces a dosáhnout ve věci perfektního rozhodnutí. Z pohledu státu je pak efektivní taková justice, která, jak bylo uvedeno výše, při minimálních nákladech plní funkce legitimující její existenci; ty zahrnují vedle výkonu samotné rozhodovací činnosti též například aktivity zajišťující její dostupnost, transparentnost, společenskou vážnost nebo plnění mezinárodních závazků.

Tlak na efektivitu procesů autoritativní aplikace práva je v justici ze zřejmých důvodů nesrovnatelně menší, než je tomu u komerčních právních činností.²⁰ Tam, kde je výkon právnických povolání motivován dosažením zisku, došlo již v minulosti k masivnímu nasazení informačních technologií zjednodušujících jednotlivé právní činnosti. Těžko tak dnes hledat advokátní kancelář, jejíž advokáti by nebyli vybaveni právními informačními systémy, přístupem na internet nebo mobilními telefony. Míra užívání informačních technologií v komerční právní službě však jde často ještě mnohem dál, to především u větších organizací, jakými jsou velké advokátní nebo poradenské kanceláře. Zde jsou zhusta k vidění komplexní centralizované systémy pro oběh elektronických dokumentů, kancelářský management, podpůrné nástroje pro automatizovanou tvorbu jednoduchých smluv nebo podání, aplikace pro permanentní dálkový kontakt s klienty apod.

Není samozřejmě smyslem této kapitoly srovnávat soudní praxi s výkonem advokacie. Jestliže však může být i velice náročný klient uspokojen právní službou poskytovanou za užití

¹⁷ K pojmu nezávislosti soudce a jejich limitů viz např. publikaci WOJCIECHOWSKI, B. *Dyskrecjonalność Sedziowska*. Toruń : MADO, 2004, str. 197 a násl.

¹⁸ Volba informačních zdrojů a práce s nimi samozřejmě spadá pod rozsah činnosti soudce, nikoli však už vysedávání po knihovnách a archivech.

¹⁹ Kritérium pohodlí soudce si zaslouží zvláštní důraz, neboť pohodlí je v tomto případě určujícím faktorem kvality diskreční úvahy – srov. VERMUELE, A. *The Judiciary is a They, not an It: Two Fallacies of Interpretive Theory*. *The University of Chicago Public and Legal Theory, Working Paper* č. 49. 2003, str. 20 a násl.

²⁰ Srovnatelný tlak můžeme v tomto směru pozorovat ze současné Evropy snad jen v Nizozemí, kde byl systém justice reformován takřka do podoby komerční služby. Jediný podstatný rozdíl mezi justici a komerční právní praxí zde lze s nadsázkou vidět v tom, že soud nemůže skončit v úpadku. Reformou nizozemské justice, v kontextu efektivity, se zabývá publikace HOL, A.; LOTH, M. *Reshaping Justice - Judicial Reform and Adjudication in the Netherlands*. Maastricht : Shaker Publishing, 2004, str. 11 a násl.

moderních technologií (a řada klientů tento způsob dokonce přímo vyžaduje), není důvod se domnívat, že by obdobné technologie nebyly s to uspokojit za současného zvýšení efektivity systému i klienty justice, ať už za ně považujeme účastníky řízení nebo prchlivou a panovačnou Spravedlnost.

10.3 Pojem elektronického spisu

Centrálním momentem procesů autoritativní aplikace práva je spis. Jakkoli inovativní tedy má být řešení těchto procesů za užití informačních technologií, je třeba, aby roli spisu v podstatě zachovalo. Jakékoli technické řešení elektronizace, které by alespoň v dlouhodobém výhledu nepočítalo s elektronickým spisem, by muselo čelit obtížím spojeným s udržením vztahu elektronizovaných operací s papírovým spisem (viz dále). Těžko si lze představit, že technické řešení, které by bylo ve své podstatě postaveno na neustálé konverzi operací z papírové do elektronické podoby a zpět (ta by byla třeba vždy při komunikaci elektronické agendy s papírovým spisem), bylo by dostatečně robustní, funkční, efektivní a ergonomické.

V této souvislosti je třeba poukázat na skutečnost, že spis je třeba vnímat jako centrální justiční agendu. Existence spisu tedy není důsledkem organizačních a formálních činností, k nimž dochází v průběhu řízení – naopak, veškeré procesní úkony, organizační a jiné formální operace představují ve vztahu ke spisu jen sekundární informační aktivitu. Dokonce i osobnost soudce je třeba z informačního hlediska vidět jen jako podružný element, jehož smyslem zapojení do procesu autoritativní aplikace práva je operace se spisem (ať už jde o zpracování tam uvedených údajů nebo o doplňování spisu o další údaje včetně konečného rozhodnutí).

V tomto směru je z hlediska základní filozofie elektronizace justice velmi nebezpečné uvažovat o tom, že by snad k zavedení elektronického spisu mohlo dojít tak, že se k aplikacím zajišťujícím evidenci spisu jen dolepí nějaké úložiště dokumentů. Ani na samotné souzení totiž přeci nelze pohlížet tak, že by šlo o nějakou podružnou činnost v rámci soudní administrativy, tj. že soudce, kromě toho, že jako poslušný úředník vykonává kvanta administrativních činností, vedle toho i tu a tam soudí.

Přestože je elektronický spis jádrem celého systému elektronické justice, z hlediska technického nepředstavuje jeho architektura nikterak problematické zadání. Jedná se totiž pouze o elektronickou obdobu desek, do nichž jsou postupně vkládány jednotlivé dokumenty. Důležité je, aby elektronický spis nebyl omezen jen na určitý typ dokumentů, tj. aby zvládal práci s různými datovými formáty včetně audiovizuálních. Nelze totiž omezit strany v možnostech činit podání v libovolné formě.²¹ Takový spis pak není omezen ani co do dalšího vývoje, neboť je možné postupně zařazovat i nové datové formáty, k jejichž vytvoření teprve dojde. Je ale každopádně z technických důvodů vhodné, aby byly pro jednotlivé operace se spisem a pro komunikaci spisu k soudu a účastníkům řízení zvoleny univerzální základní datové formáty, do nichž budou data vložená do spisu automaticky a bezstrátově konvertována.²²

Oproti papírovému spisu má ten elektronický řadu zásadních výhod. Je možné například zálohovat spis v jeho autentické podobě na více úložištích záraz. Jestliže má pak některé

²¹ Omezení stran v možnosti použití datových formátů by mohlo vedle *denegationis iustitiae* působit též jako konkurenční výhoda pro výrobce některých aplikací a bylo by tak v rozporu i s principem technologické neutrality – v souvislosti s elektronickými podatelny byl tento problém řešen v článku POLČÁK, R. Elektronické podatelny a jejich technologická neutralita. *Veřejná správa*. 2006, roč. 17, č. 25, str. 10 a násl.

²² Tímto formátem je dle současné právní úpravy formát .pdf respektive .pdfa.

z úložišť technické problémy (je například vyplaveno), lze spis obnovit z alternativního úložiště, a to v jeho původní autentické formě.

Automatizované šifrování dat uložených v elektronickém spisu společně s nastavením přístupového rozhraní zajistí, že se ke spisu nedostane nikdo nepovolaný. Zatímco k otevření papírového spisu nebo dokonce k jeho fyzické manipulaci může v rámci fyzických limitů (např. umístění spisu v kanceláři) docházet prakticky bez omezení, může být elektronický spis zabezpečen do té míry, že jakékoli jeho otevření (pro pasivní nahlížení i aktivní operace s dokumenty) podléhá bezpečnostnímu režimu a je automaticky zaznamenáno. Spis si může navíc pamatovat i všechny své předchozí stavy, tj. dojde-li z jakéhokoli důvodu například k odebrání určitého dokumentu, je možné tuto operaci později lehce dohledat a obnovit ze zálohy předchozí stav. Takové řešení například vylučuje možnost nedovolené manipulace se spisem, „ztráty“ dokumentů apod.

Šifrování spisu jako celku a jednotlivých v něm obsažených dokumentů plní vedle běžné bezpečnostní funkce i důležitou ústavněprávní roli. Skutečnost, že dešifrovací klíče zůstávají pod kontrolou pouze těch osob, které jsou ze zákona oprávněny manipulovat se spisem nebo do něj nahlížet, zajišťuje, že se k datům obsaženým ve spise nedostane nikdo jiný, a to dokonce ani osoby dohlížející na technický chod celého systému. Je-li tedy provoz systému příkladně zajišťován (ať už z technického nebo bezpečnostního hlediska) orgány výkonné moci, je soudní moc tímto způsobem technicky chráněna před případnými pokusy o subverzi (taková ochrana však není dokonalá a je každopádně třeba požadovat nezávislost meritorní justiční agendy na správním resp. politickém řízení rezortu justice).

Vedle bezpečnostních aspektů je elektronická forma spisu samozřejmě výhodná, i co se týče provádění jednotlivých spisových operací. Soudce i strany mohou především ke spisu přistupovat dálkově, čímž odpadají transakční náklady.²³ Žádná z uvedených osob navíc není omezena aktuálním umístěním spisu, pracovní dobou soudu nebo náklady na opisy a výpisy. Mezi transakční náklady, k jejichž úspoře dochází, můžeme v tomto případě počítat i náklady na čas. Strany i soudce tak mohou být automaticky informováni o nových dokumentech ve spisu, o doběhnutí lhůt nebo o dalších skutečnostech, na něž mají pak možnost okamžitě reagovat.

Vedle zrychlení a usnadnění řady operací se spisem je možné vytvořit k obsluze systému i další aplikace, které budou provádět některé administrativní operace zcela automatizovaně. Obzvláště efektivní pak může být v tomto směru elektronický spis například ve spojení s elektronickým doručováním²⁴ – celý proces obeslání účastníků, kontroly doručení a sledování lhůt pak může proběhnout plně automaticky bez nutnosti lidského vstupu.²⁵

Možnosti automatizovaného provádění administrativních soudních operací se samozřejmě výše uvedeným nevyčerpávají – specializované aplikace tak mohou například počítat soudní poplatky a hlídat jejich úhradu, koordinovat nařízená jednání, doplňovat do spisu informace z rejstříků nebo jiných spisů, poučovat či aktivně vést účastníky řízení apod. Zvláštní kapitolou jsou i asistenční aplikace, jejichž prostřednictvím lze na spis navázat plné texty normativních právních aktů, judikatury nebo doktrinálních publikací. Na jednotlivé aplikace justičního systému pak je možné přes univerzální a veřejně dokumentovaná rozhraní napojit i

²³ Na straně soudu odpadá například problém přenášení spisu mezi kanceláři, na straně účastníků pak zmizí, mezi některými advokátními kanceláři oblíbené, cestovatelství za spisem.

²⁴ U nás má být elektronické doručování prováděno přímo prostřednictvím datových schránek nebo na e-mailovou adresu sdělenou účastníkem řízení – především doručování do datových schránek však doposud trpí z důvodu problematické legislativy a nedostatečné implementace základního systému značnými problémy – srov. např. záznam z panelové diskuse Zbyněk Loebel: Datové schránky v justici? Nevěřím, že budou v praxi fungovat [on-line]. 18. 8. 2009 [cit. 24. 9. 2011]. Dostupné z: <www.ejustice.cz/zbynek-loebel-datove-schranky-v-justici-neverim-ze-budou-v-praxi-fungovat>.

²⁵ Je-li například vydáno rozhodnutí, systém je automaticky odešle účastníkům do jejich elektronických schránek a pořídí o tom záznam. Po zákonném doručení pak systém automaticky zaznamená právní moc a případně o tom i uvědomí účastníky.

další uživatelské informační systémy nezávislých dodavatelů podobně, jako to v současné době například funguje u našeho insolvenčního rejstříku.²⁶ V důsledku pak může dojít ke kompletní informovanosti stran i soudu o aktuálním stavu řízení v reálném čase a, což je třeba obzvláště zdůraznit, k plné, okamžité, koncentrované a jednoduché kontrole soudce nad celým řízením.

K právě uvedenému je třeba ještě připojit poznámku k teoretické možnosti vedení takzvaného hybridního spisu, tj. spisu, jehož část je v elektronické formě a jiná část je listinná. Tato eventualita se nabízí zejména v případech, kdy je do spisu třeba zpracovat dokument, který nelze konvertovat do elektronické formy.

Právě nemožnost konverze dokumentu by měla být jediným důvodem použití hybridního spisu. Z organizačního hlediska jde totiž o nouzové řešení spisové agendy, které je bohužel zatíženo kombinací nevýhod listinného i elektronického spisu zaráz (kompletní spis je v takovém případě k dispozici jen na jednom místě v jeden čas, přitom je třeba řešit komplexní jeho elektronické i fyzické zabezpečení apod.) Navíc se v případě hybridního spisu mohou projevit rizika koordinace obou forem, tj. může dojít například k výskytu duplicitního záznamu nebo naopak k jeho úplné absenci.

10.4 Kritické momenty elektronizace

Je třeba předně zdůraznit, že dostupnost adekvátních technologií nepředstavuje v současné době kritický element při budování systému elektronické justice. Aktuální stav vývoje informačních technologií tedy umožňuje plnou a nekompromisní elektronizaci justičních agend. Důkazem tohoto tvrzení mohou být již existující zahraniční systémy elektronické justice, které nejenže plní veškeré požadované funkce, ale v mnoha směrech jdou dokonce za hranice naší kontinentálně-evropské právní představitosti.

Nejdále je v tomto směru zřejmě vývoj singapurského soudnictví, kde je dlouhodobě fungující systém totální elektronické justice úspěšně vybaven funkcemi, jako jsou elektronické soudní jednání formou videokonference nebo jednání prostřednictvím videopřenosu z mobilního telefonu třetí generace.²⁷ Úspěšné projekty partikulární i totální elektronizace justičních agend však najdeme kromě autoritářského Singapuru²⁸ i v zemích se standardní formou demokratické vlády.²⁹

Kritickým momentem virtualizace administrativních procesů v justici³⁰ tedy není sama technologie, ale spíše důsledky zásadní změny ve formě procesu na jeho vnímání účastníky. Jako nejproblematictější se tato změna jeví v otázce zabezpečení justice před vnějším nebo vnitřním narušením informačních toků. Zatímco současné zabezpečení je garantováno především fyzickými parametry soudních budov, je ve stavu elektronické justice třeba vnímat zabezpečení mnohem více jako záležitost každého jednotlivce.³¹ Nelze navíc spoléhat na stávající formy zabezpečení, ale je třeba se orientovat na jiné typy bezpečnostních prostředků.

²⁶ Především banky využívají možnost přistupovat k rejstříku prostřednictvím vlastních aplikací a automaticky přebírají informace do svých interních systémů. Podobně mohou fungovat ve vztahu k elektronickému spisu vnitřní kancelářské systémy advokátních kanceláří, notářů, exekutorů apod.

²⁷ Informační materiály k systému včetně uživatelských návodů lze nalézt na adrese <www.esf.com.sg>.

²⁸ Zavedení totálního systému elektronické justice mělo v Singapuru charakter správní direktivy. Takové zásadní řešení je samozřejmě dostupné pouze v autoritářském systému, kde není třeba brát příliš ohledů na proporcionalitu základních práv – srov. MEANS, G. P. Soft Authoritarianism in Malaysia and Singapore. *Journal of Democracy*. 1996, roč. 7, č. 4, str. 103.

²⁹ Viz v tomto směru ojedinelou srovnávací studii FABRI, M.; CONTINI, F. *Justice and technology in Europe: how ICT is changing the judicial business*. The Hague : Kluwer Law International, 2001.

³⁰ Pojem virtualizace v tomto případě chápeme nikoli v jeho populární formě, ale v jeho pravém aristotelovském významu, tj., stručně řečeno, jako řešení problému přesunutím jeho těžiště - viz LÉVY, P. *Becoming Virtual – Reality in the Digital Age*. New York : Plenum Trade, 2002, str. 6 a násl.

³¹ K problému srov. výklad k bezpečnosti informačních systémů veřejné správy in MATES, P.; SMEJKAL, V. *Egovernment v českém právu*. Praha : Linde, 2006, str. 64 a násl.

Zatímco si tedy dnes povolané osoby nedovolí ponechat bez dozoru klíče od trezoru, bude třeba v budoucnosti stejně bedlivě střežit například přístupová hesla k šifrovaným klíčům (ta se dnes dají často najít nalepená na žlutých lístečcích vedle počítačových monitorů – je to přitom z hlediska bezpečnosti stejný prohřešek jako nechávat klíče od trezoru ležet přímo na něm).

S výše uvedeným samozřejmě souvisí i aspekt vzdělávání soudců a soudního personálu. Kritickou je především suma poznatků, které budou muset pracovníci v justici obsáhnout, aby byli schopni systém dobře využít (tj. nejen aby jej byli schopni základním způsobem používat, ale aby jeho užívání přinášelo kýžený pozitivní efekt). S tím samozřejmě souvisí i změna některých návyků a stereotypů, typicky při volném hodnocení důkazů předložených v elektronické formě nebo digitalizovaných do elektronického spisu. I zde je třeba především důkladného vzdělání soudců a soudního personálu v technických aspektech tvorby a používání elektronických dokumentů tak, aby byli adekvátně schopni hodnotit jejich *ad hoc* autenticitu a průkaznost.³²

Jak je vidět, mají kritické momenty elektronizace spíše obecný sociálně-psychologický charakter. Z toho mimo jiné vyplývá, že je nelze řešit technicky a primárně ani legislativně. Zkušenosti ze zahraničí a koneckonců i naše zkušenosti se zaváděním partikulárních systémů elektronické justice přitom jednoznačně ukazují, že jedinou možností řešení je zde kvalitní vzájemná komunikace mezi soudy, orgánem technicky a legislativně zajišťujícím elektronizaci, politickou reprezentací a odbornou veřejností.³³ Pokud se tuto komunikaci podaří kvalitně založit, dochází pak dokonce k multiplikačnímu efektu, kdy účastníci dialogu nejen aktivně přispívají k vývoji systému, ale dokonce se k této aktivitě vzájemně motivují (například tak, že soudci vznášejí požadavky na nové aplikace a rozšiřování funkcionalit systému).

Uvedené kritické momenty je třeba řešit jako komplexní problém podobně, jako je nutno komplexně pojímat výstavbu celého justičního systému. To samozřejmě neznamená, že by elektronická justice měla být budována metodou velkého třesku či nějakého superprojektu. Je docela dobře možné budovat celý systém postupně, to však na základě alespoň schematického projektu komplexního celku, k němuž na základě politické či ekonomické vhodnosti přibývají postupně jednotlivé jeho plánované části. Dílčí realizace a související osvětové a vzdělávací aktivity mohou mít relativně nezávislou vnitřní strukturu, technologii i dodavatele. Musí však být postaveny na jednotné koncepci, neboť nejdůležitější pozitivní efekty soudnímu procesu nepřinesou jednotlivé komponenty systému elektronické justice, ale komplexní jeho fungování jako celku.

V České republice bohužel shora naznačená základní koncepční úvaha zcela chybí. V justici tedy bylo nezávisle na sobě budováno hned několik jednoduchých systémů evidence spisu, doručování a soudní statistiky,³⁴ které nejenže spolu vzájemně nekomunikují (respektive se jim to daří jen s velkými obtížemi), ale jsou svými technickými parametry daleko za možnostmi dnešních vyspělých ICT. Další rozvoj systému justiční informatiky pak má u nás charakter volného doleповání dalších funkcionalit, to však bez jednotící osy jakékoli

³² Zde je třeba doplnit, že elektronické dokumenty jsou co do prokazování autenticity mnohem výhodnější než ty papírové – namísto znaleckého zkoumání papíru postačí ve většině případů ke zjištění autenticity jen automatická početní operace provedená speciálním softwarem.

³³ Kvalitně zachycených výstupů z takové komunikace není mnoho. Světlou výjimkou jsou například průběžné zprávy ze zavádění systému elektronické justice v Kalifornii – dokumenty k druhé generaci systému lze nalézt na adrese <www.xmllegal.org/California2GEFS/>.

³⁴ Jedná se o například o systém ISAS pro okresní soudy nebo ISVKS pro krajské soudy – za pozornost v této souvislosti stojí fakt, že oba systémy mají nejen odlišný datový model, ale jsou dokonce postaveny i na zcela odlišné databázové technologii.

celkové nebo dlouhodobější koncepce zahrnující vedle zhodnocení faktické funkčnosti a potřeby též shora naznačené důležité souvislosti.

Důvody současného stavu lze kromě problematického výběru dodavatele justičních ICT a zadávání zakázek na tvorbu a správu justičních systémů obecně vidět též v absenci justiční samosprávy. Ministerstvo spravedlnosti jako politický orgán logicky a zcela pochopitelně nesleduje při budování justiční informační infrastruktury primárně cíl efektivity vnitřního fungování justice, ale veřejnou (politickou) popularitu. Pokud už je tedy do justice zaváděn prvek ICT, je primárním, a jak uvedeno shora též naprosto pochopitelným, zájmem ministerstva pozitivní veřejný efekt.

Není se tedy čemu divit, že dosavadní investice do justičního informačního systému směřovaly především do sféry komunikace s veřejností a transparentnosti, přičemž vnitřní fungování informačních procesů v justici nikdy nepředstavovalo v tomto směru primární politický zájem. Jako velké úspěchy elektronizace justice pak byly postupně představovány elektronické podatelny,³⁵ aplikace infosoud,³⁶ datové schránky³⁷ nebo asistenční epodatelnajustice.³⁸

Poslední jmenovaná aplikace si zaslouží důkladnější pozornost. Jedná se totiž o aplikaci provozovanou Ministerstvem spravedlnosti, která přijímá soudní podání. Tato podání jsou aplikací uložena a aplikace pak kontroluje integritu zaručeného elektronického podpisu a podání odesílá příslušným soudům. Aplikace, která byla veřejně prezentována jako úspěch elektronizace justice, přitom trpí na elementární lapsus v otázce dělby moci. Ministerstvo totiž nemá žádný zákonný důvod přijímat populární podání soudům nebo s nimi jakkoli manipulovat, navíc není nijak upraven diskreční režim těchto podání ani není žádným právním pravidlem zaručena jejich integrita. Ve své podstatě je tedy situace obdobná případu, kdy by na ulici seděl u stolku úředník, lidé by mu jen tak v otevřené obálce nosili svá soudní podání a spoléhali by na to, že dotyčný si je nepřečte, nic s nimi neprovede a, až se mu bude chtít, odnese je na místně příslušný soud.

Otázkou, na kterou již řada zejména krajských soudů v praxi narazila, pak zůstává mimo jiné i okamžik doručení (tj. procesně relevantní právní skutečnost) – podání lze totiž považovat za doručené okamžikem dojití soudu nebo případně předáním k poštovní přepravě. Vzhledem k tomu, že ministerstvo nemá poštovní licenci, nelze uložení do epodatelnajustice považovat za předání k poštovní přepravě. Rovněž, formalisticky vzato, toto nelze považovat ani za dojití dokumentu na soud, neboť ministerstvo není orgánem soudní moci. Přestože tedy lze s poukazem na ústavní maximy ochrany právní jistoty, oprávněného očekávání a dobré víry argumentovat, že z pohledu účastníka je případná lhůta k podání zřejmě spravedlivě dodržena okamžikem uložení dokumentu do epodatelnajustice, jen těžko bude případně možné hledat argumenty k založení disciplinární odpovědnosti soudce, který odmítne podání učiněné pozdě ve shora uvedeném smyslu (tj. učiněné ve lhůtě do epodatelnajustice s tím, že na soud se toto podání dostane až po lhůtě).

Jak bylo však uvedeno shora, míjejí se veškeré pokusy o elektronizaci justice účinkem tam, kde není řešena centrální funkcionální soudnictví, tj. elektronický spis. Shora zmíněné aplikace tak vzhledem k absenci systémového přístupu a centralitě elektronického spisu nevedly ke zvýšení efektivity justice, ale naopak k jejímu snížení (to i bez ohledu na technické problémy uvedených aplikací) – tam, kde soud prostřednictvím shora uvedených

³⁵ Elektronické podatelny byly jako alternativa ke klasickému listinnému podávání zavedeny nařízením vlády č. 495/2004 Sb., kterým se provádí zákon č. 227/2000 Sb., o elektronickém podpisu a o změně některých dalších zákonů (zákon o elektronickém podpisu), ve znění pozdějších předpisů.

³⁶ Prostřednictvím této aplikace lze v některých případech zjistit základní údaje ze systému evidence spisu, tj. stav řízení nebo informace o nařízeném jednání. Aplikace je v provozu na adrese <www.infosoud.justice.cz/InfoSoud/public/search.jsp>.

³⁷ Institut datových schránek byl zřízen zákonem č. 300/2008 Sb. o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů, ve znění pozdějších předpisů. K pojmu datových schránek viz např. SMEJKAL, V. *Datové schránky v právním řádu ČR*. Praha : ABE, 2009. O kvalitě a koncepčnosti datových schránek svědčí i prostý fakt, že zákon 300/2008 Sb. prošel velkou novelizací ještě před tím, než vešel v účinnost.

³⁸ Aplikace je v provozu na adrese <epodatelnajustice.cz>.

aplikací komunikuje s účastníky řízení nebo s veřejností, je totiž vždy třeba přistupovat ke konverzi dokumentů pro potřeby spisu, což celý proces organizačně i ekonomicky komplikuje.

Z hlediska efektivity vnitřního fungování soudu lze právě uvedené demonstrovat na příkladu jednoduché civilní žaloby. Listinnou žalobu soud zpracovává tím způsobem, že ji přijme, uloží ji společně s dalšími připojenými dokumenty do spisu a rozešle kopie žalobního návrhu určené dalším účastníkům řízení. Pokud se účastník řízení rozhodne zaslat žalobu elektronicky, může k tomu využít elektronickou soudní podatelnu nebo datovou schránku – v takovém případě musí soud elektronické podání přijmout, konvertovat do listinné formy (tj. prakticky vytisknout s ověřovací doložkou) a uložit do spisu. Dále pak musí soud tam, kde se dalším účastníkům řízení nedoručuje elektronicky, pořídit dostatečný počet listinných konverzí žalobního návrhu a ty pak poštou rozeslat. Spis je pak veden v listinné formě, avšak komunikace s účastníky může opět probíhat elektronicky (to opět znamená konvertování, tj. tisk nebo naopak skenování, veškerých komunikovaných dokumentů). Na rozdíl od listinného doručování tedy v případě elektronické komunikace dochází k celé řadě dalších informačních operací zatěžujících soud časově, logisticky i ekonomicky. Hovořit v této souvislosti o vyšší efektivitě justice tedy logicky nedává smysl.

Jak vyplývá z dílčích problémů, které jsme výše nazvali kritickými momenty elektronizace justičních agend, spočívá úspěch tohoto procesu v tomtéž, jako v obecné otázce úspěšnosti virtualizace. Jestliže je virtualizace změnou vnějších jevových znaků určité struktury (v tomto případě soudního procesu) při zachování její elementární podstaty, pak úspěšnost virtualizace je dána dynamikou změny v organizaci této struktury. Virtualizací totiž vždy dojde k odpadnutí některých problémových aspektů fungování příslušného systému, přičemž však jiné problémy přibývají. Jestliže pak má být virtualizace úspěšná, musejí být odstraněné či umenšené problémy závažnější než ty, které se na jejím základě nově objeví. Lapidárně řečeno tedy virtualizací nemá dojít k přejítí z deště pod okap nebo ještě hůře doprostřed zuřícího tornáda.

10.5 Obecné otázky elektronizace

Přestože můžeme v mnoha oblastech čerpat ze zahraničních zkušeností, existuje řada aspektů elektronizace procesů autoritativní aplikace práva, jejichž diskuse a následné řešení musí nutně proběhnout výlučně v kontextu tuzemské právní kultury. Níže naznačené problémy se přitom zde nesnažíme řešit, ale předkládáme je pouze jako náměty k další odborné diskusi.

Jako první vybíráme problém organizace systému elektronické justice při jeho vytváření a následném nasazení. V tomto směru je především třeba odpovědět na otázku, kdo má navrhovat základní architekturu systému, kdo má systém vytvořit a kdo jej pak má provozovat a zajišťovat jeho bezpečnost. V zemích s centralizovanou samosprávou soudnictví (ať už pod vládou soudních rad nebo nejvyšších soudů) je tvorba a následná správa systému samozřejmě svěřena vrcholnému samosprávnému orgánu. V našem případě nelze tuto otázku vyřešit pouhým konstatováním, že elektronizace má organizační charakter a tudíž spadá pod správu soudnictví. Zčásti lze sice tomuto argumentu přisvědčit, ale proces elektronizace má i řadu materiálních aspektů a mimo jiné vyžaduje též provedení řady drobných legislativních opatření. Nelze tedy dle našeho názoru opomenout při tvorbě systému zásadní význam soudů i legitimované zákonodárné moci.³⁹

³⁹ Holländer v souvislosti s principem dělby moci zdůrazňuje hned tři základní aspekty, a to oddělenost, samostatnost a nezávislost – viz HOLLÄNDER, P. *Základy všeobecné státovědy*. Plzeň : Aleš Čeněk, 2009, str. 326.

Dále je třeba řešit otázku, jaké úrovně plánování architektury systému, jeho tvorby a následného provozování mají být prováděny přímo státem a jaké se naopak hodí zadat komerčnímu sektoru. Zde máme důvod se domnívat, že veřejná zakázka na téma „vymyslete a vyrobte systém e-justice“ je v naší právní kultuře předem odsouzena k neúspěchu. Vedle složitosti a citlivosti celého procesu elektronizace vidíme důvod k takovému konstatování především ve výše naznačené nutnosti vzájemně komunikovat a koordinovat aktivity justice, její správy a zákonodárné moci. Nejde přitom jen o zjišťování a zohledňování požadavků budoucích uživatelů (v tomto směru by případný dodavatel zcela jistě svoji roli zvládl), ale o koordinaci a aktivní vedení celého reformního procesu včetně organizačních a legislativních změn. Těžko si přitom lze představit takového podnikatele, který by byl něčeho podobného schopen⁴⁰ (a pokud by byl, není to dle našeho názoru rozhodně vhodný kandidát na architekta tak důležitého a citlivého systému).

Přestože lze, jak bylo naznačeno výše, od sebe oddělit technické fungování systému elektronické justice a jeho datovou základnu, představují jeho provoz a údržba rovněž citlivou kompetenční otázku. Podobně je tomu i se zabezpečením, které bude třeba řešit nikoli jen pasivními prostředky, ale i jako monitoring a ochranu systému operátory v reálném čase. Tato otázka je o to problematičtější, že především ochrana tak rozsáhlého systému, navíc atraktivního pro útočníky,⁴¹ představuje kvalitativně nový typ činnosti a v případě jejího zajištění ze strany ministerstva nebo justice bude jistě vyžadovat i politicky citlivé vytvoření nových vysoce kvalifikovaných pracovních míst.

S organizační strukturou systému elektronické justice souvisí i problém stanovení harmonogramu a míra zavádění metod elektronické justice do jednotlivých typů soudních řízení. Možností řešení, které se nabízejí, je celá řada, od postupného zavádění elektronického spisu a obslužných agend do jednotlivých podtypů řízení (případně ještě s překlenovacím obdobím stínového provozu)⁴² až po metodu velkého třesku, kdy k určitému datu přechází na elektronickou formu celý typ řízení (například soudní řízení správní) nebo dokonce celá justice.⁴³

V souvislosti s problémem harmonogramu je třeba též zdůraznit, že u nás nevycházíme z bodu nula, ale že řešení elektronické justice je třeba vybudovat v souvislosti s již nasazenými nebo nasazovanými systémy. V naší justici je v současné době funkční řada asistenčních aplikací, které izolovaně zajišťují některé administrativní činnosti – jedná se především o elektronické rejstříky, aplikace spisové služby, vnitřní evidenční systém judikatury nebo jednoduché portály pro kontakt s účastníky řízení nebo s veřejností (např. elektronické podatelny nebo aplikace Infosoud). Zásadní problém těchto aplikací a jejich použitelnosti pro systém elektronické justice spočívá v tom, že byly vyvíjeny nekoordinovaně, často doslova živelně a nejsou tedy postaveny na jednotící architektuře. To však z technického hlediska povětšinou nebrání tomu, aby byly (za cenu vytvoření nebo adaptace jejich rozhraní) zakomponovány do celkové architektury komplexního systému elektronické

⁴⁰ Zakázku jako takovou samozřejmě není problém zadat – nelze však poté očekávat a ani jako podmínku plnění stanovit konečnou spokojenost justice se systémem nebo prosazení legislativních změn. V konečném důsledku tedy může dojít k utracení peněz, jehož výsledkem bude systém, který justice oprávněně odmítne používat nebo který bude prakticky nepoužitelný kvůli chybějící legislativě.

⁴¹ Justiční systémy nepatří mezi útočníky k nejatraktivnějším, jejich atraktivita však poroste s jejich významem – k problému srov. např. CHANDLER, J. A. Security in Cyberspace: Combatting Distributed Denial of Service Attacks. *University of Ottawa Law & Technology Journal*. 2003-2004, č. 1, str. 231 a násl.

⁴² Jedná se o nasazení elektronického systému současně s papírovou formou řízení, přičemž formálně je řízení stále vedeno nad papírovým spisem a elektronická forma po určitou dobu funguje jen jako neoficiální doplněk. Tento model byl úspěšně zvolen například u kalifornských soudů.

⁴³ Tento typ zavedení elektronického spisu byl úspěšně aplikován v Singapuru – zde je však třeba vzít v potaz specifické charakteristiky zdejší společnosti a právního systému – viz výše.

justice postaveného na elektronickém spisu – je však každopádně třeba rozhodnout, které z těchto aplikací a případně do jaké míry budou v komplexním systému zachovány.

10.6 Vybrané konkrétní otázky elektronizace

Systém elektronické justice může bez větších obtíží produkovat rozhodnutí, jejichž autentická forma bude elektronická a která budou opatřena příslušnými bezpečnostními prvky, typicky zaručeným elektronickým podpisem soudce (členů senátu). Jsou-li taková rozhodnutí doručována adresátům elektronicky, není třeba hovořit o problému konverze. Nedisponují-li však účastníci řízení elektronickou adresou způsobilou k zákonnému doručování,⁴⁴ je třeba rozhodnutí konvertovat do listinné podoby a následně doručit standardní cestou. K tomu lze samozřejmě využít institut konverze či opisu a následného odeslání klasickou poštou.

Aktuální trendy v poštovní službě však směřují k zavádění metod tzv. hybridní pošty, kdy je příslušný dokument zaslán poště elektronicky, ta jej přesune na provozovnu co nejbližší adresátovi, konvertuje jej do písemné podoby a poté s minimálními náklady fyzicky doručí (obdoba telegramu). Ke zvážení přitom zůstává, zda tuto konverzi, jejíž přesnost je pro adresáta i pro celý proces zásadně důležitá, opravdu svěřit subjektu mimo systém justice.

Tento problém je částečně řešitelný rozložením odpovědnosti mezi držitele poštovní licence a soud. Zatímco držitel poštovní licence zajistí doručení informace, tj. seznámí adresáta s existencí autoritativní informace, může soud zajistit autenticitu obsahu takové informace, a to její permanentní důvěryhodnou dostupností v dálkově přístupném elektronickém spisu. V praxi tedy může probíhat komunikace mezi soudem a účastníkem řízení tak, že se účastníku nebude doručovat kompletní úkon, ale pouze informace o jeho dostupnosti ve spise. Účastník řízení si pak bude moci kdykoli kompletní a bezvýhradně autentický dokument prohlédnout přímo ve spisu respektive si jej nechat autenticky expedovat s elektronickou značkou (např. pro případ potřeby konverze).

Takové řešení je přitom použitelné nejen na dokumenty, které se účastníkům řízení doručují (tj. komunikují s procesními účinky doručení), ale na jakékoli písemnosti ze spisu. Odpadla by tak například současná nesmyslně nákladná praxe zasílání elektronických stejnopisů rozhodnutí (jejichž samotná existence je evidentně nadbytečná) opatřených doložkami právní moci a vykonatelnosti prostřednictvím datových schránek.

Přestože Česká republika není stížena kvantitativním nedostatkem internetové konektivity a počítačová gramotnost utěšeně stoupá,⁴⁵ je třeba v této souvislosti řešit otázku, jakým způsobem vést řízení v případech, kdy účastníci nedisponují příslušnými možnostmi elektronické komunikace. Nejde přitom jen o výše zmíněný problém konverze a následného doručování rozhodnutí primárně vyhotoveného v elektronické formě ale především o otázku, kdo má nést náklady konverze papírových dokumentů podaných stranami resp. kdo má tuto konverzi provádět. Výsledné řešení by přitom nemělo nikoho bezdůvodně administrativně zatěžovat. Lze si například představit, že bude-li stranou řízení správní orgán, bude povinnost konvertovat papírové dokumenty (například správní spis) do elektronické formy přenesena na něj. Na druhou stranu by zřejmě nebylo vhodné vyžadovat konverzi dokumentů u všech osob zúčastněných na řízení (u nezastoupených stran, u osob pouze majících u sebe dokumenty apod.) – v takových případech může provést konverzi soud a originály dokumentů účastníkům obratem vrátit. Nastavení procesů konverze dokumentů k jejich zařazení do elektronického spisu je však i přes svou zřejmou banalitu jednou z otázek, kterou je každopádně třeba řešit

⁴⁴ Může v tomto případě jít o datovou schránku nebo na žádost adresáta o schránku standardní elektronické pošty.

⁴⁵ Srov. statistiky informační společnosti publikované Českým statistickým úřadem, např. zprávy č. 9702-06, 9701-07 nebo 9703-07. Dostupné z: <www.czso.cz>.

konsensem mezi justicí, její správou, politickou reprezentací a odbornou veřejností (zde zřejmě především s advokáty).

Další problém, opět s ústavněprávním dosahem, představuje nasazení automatizovaných mechanismů v rozhodovacím nebo quasirozhodovacím procesu. Tento problém už byl široce diskutován v souvislosti s elektronickým platebním rozkazem, kde bylo původním záměrem architektů systému zcela vyloučit lidský element v rozkazním řízení (tj. systém přijme návrh, posoudí formální náležitosti a vydá příslušné rozhodnutí – zde platební rozkaz). Obdobně by mohl systém v případě elektronizovaného řízení rozhodovat například v případě nezaplacení soudního poplatku, marného uplynutí uložené lhůty apod. Odvážnou představu automatizace rozhodovacího procesu však v tomto případě nelze odbýt paušálním požadavkem na to, aby v každém případě rozhodoval člověk.⁴⁶ Má-li určité procesní rozhodování čistě formálně sylogistický charakter a není-li ani dán prostor pro uvážení, je určitě vhodné se citlivou otázkou nahrazení člověka strojem v tomto případě přinejmenším zabývat.⁴⁷

Vedle několika kritických momentů souvisejících se změnou formy spisu a virtualizací řízení (viz výše) odstraňuje elektronizace mnoho fyzických omezení, kvůli kterým v minulosti vznikla řada procesních institutů. Vyjdeme-li ze skutečnosti, že elektronický spis může být teoreticky zpřístupněn neomezenému počtu osob záraz a přístup lze libovolně nastavit až do úrovně jednotlivých záznamů, je nasnadě diskuse například o smyslu zachování tzv. pomocných (sběrných) spisů. Podobně, uvážíme-li, že elektronický spis může obsahovat data v libovolné formě, můžeme do něj zařadit mimo jiné i plné audiovizuální záznamy z jednání a vyloučit tak například dnešní institut protokolu.

Obě možnosti, tj. vyloučení tzv. sběrného spisu i odstranění protokolu však vzhledem k celkové úspěšnosti virtualizace soudního procesu vyžadují důkladnější úvahu. Zejména v případě protokolů z jednání je třeba odpovědět na otázku, jaký je jejich účel v soudním procesu. V tomto směru je nepochybné, že má jít o pokud možno co nejobjektivnější a nejtransparentnější záznam soudního jednání tak, aby bylo možno se později k jednotlivým ústně či jinak sděleným skutečnostem vrátit nebo například odhalit případné pochybení soudce. Dalším účelem protokolu však je též fixace poznatků samotným soudcem a jeho reflexe průběhu jednání – strany se tak z protokolu nedozvídají jen to, co se v jednání přihodilo, ale též to, jak soudce jednotlivé informační fragmenty vnímá. Relativní jednoduchost protokolu (neboť samozřejmě není vše, co se v jednacím síni přihodí, protokolováno) pak je soudci užitečnou pomůckou, kterou používá ve finální úvaze nad rozhodnutím. Tam, kde byly obligatorně zavedeny zvukové záznamy⁴⁸ z jednání namísto protokolů, si tak i nadále soudci dělají mimo spis drobné poznámky, které jim následně usnadňují orientaci v případě.

K elektronickému spisu mohou být prakticky bez omezení ukládány i další informace, které netvoří přímo součást spisu, ale souvisejí s řízením. Ty mohou být zpřístupněny například jen členům senátu (v úvahu připadá i on-line diskretní chat nad případem),

⁴⁶ Když Lyotard zcela zavrhuje možnost rozhodování sporů o právo strojem, nebere v potaz, že řada skutečných sporů, které lze automatizovaně řešit, vlastně spory nejsou – jedná se zde často o jednoznačné skutkové situace, které lze řešit s velmi vysokou mírou praktické jistoty a téměř stoprocentní formálně právní správností – srov. ŠKOP, M. *Právo v postmoderní situaci*. Brno : Masarykova univerzita, 2008, str. 58. Rovněž je třeba pragmaticky podotknout, že automatizované rozhodování může především ve sporech bagatelní hodnoty být vzhledem k ekonomické efektivitě alternativou k žádnému jejich řešení. Otázkou pak je, jak by Lyotard reagoval na faktické spravedlnostní dilema, tj. počítač nebo nic.

⁴⁷ Na téma automatizovaného rozhodování byla publikována řada prací především v 80. letech minulého století. Nyní se zájem o automatizaci rozhodovacích procesů vrací, nikoli už však s cílem nahradit uvážení člověka, ale maximálně mu asistovat – přehled aktuálních trendů a justičních realizací přináší publikace OSKAMP, A.; LODDER, A. R.; APISTOLA, M (eds.) *IT Support of the Judiciary*. Den Haag : Asser Press, 2004. Srov. též výklad k funkční promulgaci a vazbě na funkční model právního kódu aplikovaný automatem.

⁴⁸ Typickým příkladem je trestní řízení tam, kde soudy disponují příslušným záznamovým zařízením.

soudnímu personálu případně i stranám nebo veřejnosti. Může se jednat o pokyny podřízeným, poznámky soudce v libovolné formě (včetně audiovizuálních), citace z podkladů nebo dokonce o dvoustrannou komunikaci soudu se stranami mimo jednání.⁴⁹ Komplexní dokumentace k případu vedená „nad spisem“ by pak mohla v případě potřeby posloužit nejen při řízení samotném, ale i v případě předání případu jinému soudci, zahájení kárného řízení apod. Přitom nehrozí, že by se vlivem opomenutí dostaly případné důvěrné poznámky nebo instrukce do nepovolaných rukou, neboť by přístup k nim byl zabezpečen na stejné úrovni jako přístup k samotnému spisu.⁵⁰ Otázkou v tomto směru zůstává, jaké typy dat nad spisem by měl systém podporovat a zda na tuto funkcionalitu navázat i procesními povinnostmi, tj. zda například uložit soudci, aby dával pokyny podřízeným nebo aby komunikoval se stranami jen prostřednictvím systému.

Tradiční otázku konečně představuje i otevřenost justice veřejnosti.⁵¹ Se zavedením systému elektronické justice bude z technického hlediska představovat naprosto triviální funkcionalitu například zveřejňování plných textů rozhodnutí, statistických údajů o rozhodovací činnosti (i k osobám jednotlivých soudců) nebo případně i audiovizuálních záznamů z veřejných jednání. Není přitom, jak by se na první pohled mohlo zdát, možné konstatovat přímou úměru mezi mírou transparentnosti a mírou legitimacy soudnictví, a proto je nutno vést v této otázce nejen odbornou ale i politickou diskusi.⁵²

Obecně zajímavou nejen v souvislosti s transparentností justice je otázka právního režimu soudního spisu. Nejde v tomto případě ani tak o režim nahlížení do spisu (ten je upraven vcelku detailně), ale o režim spisu jako takového. Spis je tedy sice možno považovat za archiválii ve smyslu archivního zákona,⁵³ to však nevypovídá nic o katalogu ochranných institutů, které se k jeho existenci vážou. Pikantně se tato nejistota projevila například v mediálně známé kauze Čunek, přičemž někdejší ministryně spravedlnosti vydala tiskové prohlášení v tom smyslu, že „bude požadovat zveřejnění celého spisu.“⁵⁴ Když se pak novináři pokoušel zjistit, jaké kroky je třeba podniknout k tomu, aby byl spis zveřejněn, nebyl jim nikdo včetně samotné ministryně schopný konkrétně odpovědět.

Jiný příklad situace, která i přes bezproblémovou technickou dostupnost plně transparentního řešení vede k úvaze nad právním režimem spisu, s sebou přineslo zavedení veřejně dostupného elektronického stínového spisu v insolvenčním řízení.⁵⁵ Přestože zákon dává dotčeným osobám možnost vyloučit jejich

⁴⁹ Zahrnutí této komunikace výrazně zvýší transparentnost rozhodovacího procesu a posílí zásadu rovnosti stran. Obě strany tedy mají přehled o tom, na co se ta druhá soudce mimo jednání ptala a jak jí soudce odpověděl. Tato technologie funguje v současné například u rozhodčího tribunálu ADR .eu při RS OHKAK, kde je pro tzv. doménová řízení používán i systém kompletního elektronického spisu. Rozhodce má v tomto případě možnost dvoustranné komunikace se stranou sporu, přičemž však obsah této komunikace může vidět a komentovat i druhá strana – odpadá tak nejistota rozhodce i stran ohledně možnosti a míry vzájemného kontaktu mimo jednání či oficiální procesní komunikaci.

⁵⁰ Nemohlo by tak dojít k situaci, že je například ve spise zapomenut žlutý nalepovací lísteček s telefonním číslem na zapisovatelku nebo tužkou psaná poznámka „to je vůl“ u protokolu o výslechu svědka.

⁵¹ Zkoumáním míry transparentnosti v jednotlivých justičních systémech se zabývá LASSER, M. *Anticipating Three Models of Judicial Control, Debate and Legitimacy: The European Court of Justice, the Cour de cassation and the United States Supreme Court. Jean Monet, Working Paper 1/03*. New York : NYU School of Law, 2003. Později byly teze této práce zahrnuty do monografie LASSER, M. *Judicial Deliberations: A Comparative Analysis of Transparency and Legitimacy*. Oxford : Oxford University Press, 2004.

⁵² K tématu lze doporučit obecnou diskusi k otázkám publikace judikatury a transparentnosti justice, která je plynule vedena na serveru Jiné Právo – viz např. příspěvky KÜHN, Z. *Jak Zlepšit české právní informační systémy? Zveřejněné dne 23. 2. 2008*. POLČÁK, R. *Tučňáci a webkamery – pár poznámek k legitimní a nelegitimní transparentnosti soudnictví*, zveřejněné dne 2. 5. 2008 či dřívější příspěvek, nyní už i otištěný, MOLEK, P. *Přežije nás anonymizace? Jiné právo offline*. Praha : Auditorium, 2008, str. 227 a násled.

⁵³ Viz zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě, ve znění pozdějších předpisů.

⁵⁴ Srov. tiskovou zprávu Tiskového odboru ministerstva spravedlnosti ze dne 18. 8. 2009. Zprávu převzal například server ipravo – např. Ministryně spravedlnosti se rozhodla, jak naloží s kauzou Čunek [on-line]. epravo.cz, 18. 8. 2009 [cit. 14. 10. 2011]. Dostupné z: <www.ejustice.cz/ministryne-spravedlnosti-pozaduje-zverejneni-celeho-justicniho-spisu-tykajiciho-sestihani-byvaleho->.

⁵⁵ Srov. ust. § 421 odst. 1 zákona č. 182/2006 Sb., o úpadku a způsobech jeho řešení (insolvenční zákon), ve znění pozdějších předpisů.

osobní údaje z režimu zveřejnění, může nenamítaným zveřejněním dojít k neúměrnému zásahu do informačních práv fyzických nebo i právnických osob - předmětem zveřejnění totiž může být v rámci insolvenční dokumentace například výše platů nebo odměn, know-how, obchodní tajemství apod. Nelze přitom rozumně požadovat po žádném člověku, ať už jde o podnikatele nebo kohokoli jiného, aby každou chvíli procházel insolvenční rejstřík a kontroloval, zda se tam náhodou nenacházejí údaje, jejichž zveřejnění jej může nějak poškodit. Tato situace vedla k přijetí pragmatického avšak z hlediska legitimacy velmi problematického preventivního řešení, kdy jsou (arbitrárně) vybrané údaje z insolvenčních dokumentů v on-line stínové verzi insolvenčního spisu prostě manuálně začerněny.⁵⁶

Technická dostupnost totální transparentnosti tedy s sebou přináší stejné obecné otázky jako samotná elektronizace. Zvýšením míry transparentnosti totiž do značné míry dochází k virtualizaci soudního procesu *sui generis*, neboť má za následek podstatnou změnu ve vnější jevové formě justice. I v tomto případě tedy nelze jen jednoduše plédovat za vyšší míru transparentnosti a využívat všech dostupných metod k jejímu prosazení. Namísto toho je před nasazením transparentního opatření (například ve formě transparentního použití ICT) vždy třeba se ptát, jaký bude mít faktický účinek. Tam, kde není důvod se domnívat o pozitivním (organizačním) efektu, pak není důvod o transparentní aplikaci ICT aktuálně uvažovat.⁵⁷

10.7 Perspektivy elektronizace - ODR

Podobně jako v případě promulgace práva, můžeme i u elektronizace justice konstatovat, že absence respektive nedostatečnost implementace informačních a komunikačních technologií v justici⁵⁸ jsou racionálně nezdůvodnitelné.⁵⁹ Velmi dobrá dostupnost příslušných technologií a jejich schopnost dostát daleko lépe požadavkům na efektivní využití justičních finančních i personálních zdrojů a na další přiblížení soudce jeho povolání (tj. souzení) jsou neoddiskutovatelné. Skutečnost, že těchto technologií nevyužíváme k podpoře jedné z nejdůležitějších funkcí státu, je tedy racionálně nepochopitelná – je to něco podobného, jako kdyby v dnešní době soudci chodili oblékáni v kůžích, jezdili na vozech a k topení v jednacích síních používali sušeného kravského trusu.

Zatímco jsme se výše zabývali způsoby, jimiž lze vyrovnat tento iracionální deficit, pokusíme se nyní nastínit perspektivu dalšího vývoje ve virtualizaci procesů autoritativní aplikace práva. Jedním z důležitých aspektů elektronizace justice, byť jsme jej v předchozím výkladu mírně upozadili, je snadnější dostupnost soudní ochrany a v tomto směru zatím vnímáme informační a komunikační technologie jako nástroje ke snadnějšímu přenosu standardních soudních podání. Implementace informačních a komunikačních technologií však může mít i podobu asistenčních systémů, které podání nejen komunikují, ale mohou výrazně pomoci s jeho sestavením.

Především tam, kde jsou ve velkých počtech opakovaně řešeny stejné typy sporů,⁶⁰ se tak přímo nabízí možnost využití asistenčních systémů elektronické justice k tomu, aby například formou základních otázek pomohly formulovat spotřebiteli jeho nárok. Namísto toho, aby si

⁵⁶ Tuto nově vzniklou justiční instituci bychom mohli s trochou nadsázky a se zapojením brněnského (tj. justičního) dialektu pojmenovat jako „borec s černou fíškou.“

⁵⁷ Jako příklad problematického transparentního opatření vyžadujícího širší diskusi a důkladnou úvahu můžeme vidět například obligatorní přenos audiovizuálního záznamu veřejného soudního jednání formou webcastu. Jako příklad jasně nevhodné transparentní implementace ICT pak můžeme uvést například instalaci webkamer v kancelářích soudců – srov. POLČÁK, R. *Tučňáci a webkamery – pár poznámek k legitimní a nelegitimní transparentnosti soudnictví* [on-line]. 2. 5. 2008 [cit. 17. 10. 2011]. Dostupné z: <www.jinepravo.blogspot.com>.

⁵⁸ K aktuálnímu stavu, kdy dokonce na soudech v zemích EU není ani zdaleka běžné každodenní používání e-mailu nebo právnických databází viz RELING, D. *Technology for Justice*. Leiden : Leiden University Press, 2009, str. 53 a násl.

⁵⁹ Srov. PATTAVINA, A. *Information technology and the criminal justice system*. London : Sage Publications, 2005, str. 23.

⁶⁰ Typická je tato situace například ve spotřebitelské agendě – srov. WEATHERILL, S. *EU consumer law and policy*. Glos : Edward Elgar Publishing, 2005, str. 164.

spotřebitel musel najímat profesionální právní asistenci, může na dotazy systému popsat standardní skutkový stav, na výzvu systému pak připojit důkazy a systém pak může sám sestavit a doručit příslušnému orgánu standardní podání.

Nabízí se v tomto směru srovnání s formulářovými žalobami. Technicky jde v podstatě o totéž, tj. o zjednodušenou formalizaci podání v případech, kdy není důvod využívat pro nestandardní okolnosti nebo pro složitost materie volné formy podání. Použití inteligentního dotazovacího systému namísto formuláře však může posunout dostupnost této funkcionality o řád výš.

Ještě dál oproti implementaci asistenčních systémů pro podávání stojí komplexní systémy on-line řešení sporů (ODR – on-line dispute resolution). Tento obecný pojem zahrnuje všechny způsoby řešení sporné agendy čistě nebo dominantně za užití informačních a komunikačních technologií. Jedná se tedy o elektronickou mediaci, conciliaci, evaluaci ale též o rozhodčí nebo soudní řízení.⁶¹ V současné době se tyto systémy používají převážně pro mediační aplikace a pro typové případy rozhodčího řízení – jejich aplikace v soudnictví je však stále spíše ojedinelá.⁶²

Typickým příkladem aplikace metod ODR je doménové rozhodčí řízení adr.eu vedené u Rozhodčího soudu při Hospodářské komoře České republiky a Agrární komoře České republiky. Pravomoc rozhodčího soudu je v tomto případě založena přímo aplikovatelným evropským nařízením⁶³ a charakter sporu dovoluje použití silně formalizované procedury – důkazy jsou totiž zpravidla pouze listinné (ty jsou předkládány ve formě scanů), žalobce má na výběr jen ze dvou standardních nároků a díky materii sporu není prakticky třeba svolávat jednání (přestože systém tuto eventualitu umožňuje, zatím to nebylo třeba). Už při psaní žaloby je žalobce veden jednoduchou strukturou podání, systém pak strany průběžně informuje o stavu řízení a o tom, zda se od nich očekává nějaký vstup a po celou dobu je samozřejmě k dispozici kompletní spis včetně souvisejících informací (tj. například s veškerou dosavadní komunikací mezi rozhodčím soudem a stranami – viz výše). Přestože rozhodce nemůže vítězné straně přiznat ani náklady řízení, je tato forma řešení sporů o doménová jména velmi oblíbená – to právě díky své jednoduchosti, rychlosti a transparentnosti.

Rostoucí oblibu ODR můžeme vidět, jak jsme ukázali v páté kapitole, i jako průvodní jev nástupu *legis informaticae*, tj. paralelního systému pravidel tvořených, aplikovaných a sankcionovaných zcela mimo vliv suverénních států. Řešení sporů on-line v tomto případě představuje vítaný způsob jednotné, globální, transparentní a efektivní aplikace pravidel *legis informaticae* bez ohledu na fyzické umístění svářících se stran. Plně elektronický systém může být navíc z hlediska jeho provozovatele i atraktivně přístupný co do jeho správy a formální i materiální kontroly.

Důvodem obliby mediačního, evaluačního nebo rozhodčího řízení on-line však není jen vazba příslušných quasisoudních institucí na definiční autority, kterou jsme s využitím příkladu sporů řešených dle UDRP popsali v páté kapitole. Často je totiž takový systém jedinou skutečnou, tj. ekonomicky i organizačně dostupnou možností, jak lze vzniklý spor fakticky řešit. Typicky u sporů malé hodnoty, tj. v řádu několika EUR, tedy pro žalobce není smysluplné kontaktovat profesionálního právníka, platit soudní poplatky a pak pár měsíců až let čekat na výsledek, jehož vykonatelnost může být navíc kvůli případně přeshraničnímu charakteru takového sporu problematická.

⁶¹ K pojmu viz např. KAUFMANN-KOHLER, G.; SCHULTZ, T. *Online dispute resolution: challenges for contemporary justice*. The Hague : Kluwer Law International, 2004, str. 10 a násled.

⁶² Příkladem může být shora citovaný systém totální singapurské elektronické justice rozšířený také o mediační aplikace – viz RELING, D. *Technology for Justice*. Leiden : Leiden University Press, 2009, str. 147.

⁶³ Viz Nařízení Komise (ES) ze dne 28. 4. 2004, č. 874/2004, kterým se stanoví obecná pravidla pro zavádění a funkce domény nejvyšší úrovně .eu a zásady, jimiž se řídí registrace.

Roli kromě ekonomické stránky nesporně hraje i skutečnost, že vedení jakéhokoli sporu je pro člověka též emocionálně náročné. Tato náročnost daná kromě samotného faktu, že člověk zřejmě není ve své podstatě svárlivým tvorem,⁶⁴ též nutností prezentovat, často dokonce veřejně, informace týkající se sporné otázky nebo přímo komunikovat s protistranou, vede k tomu, že poškozený nad spornou záležitostí raději mávne rukou a mlčky strpí zásah do svých práv.⁶⁵

Nejen v oboru služeb informační společnosti, ale i ve standardních off-line životních situacích se tedy setkáváme s fenoménem velkého množství sporů malé hodnoty, které i přes jejich zásadní společenskou důležitost⁶⁶ unikají z pozornosti soudů a tím i z možnosti uplatnění státní jurisdikce. Jedinou možností, jak mohou státy získat alespoň část této agendy zpět pod svoji kontrolu, tak je nabídnout k mediačním či arbitrážním možnostem adekvátní vlastní on-line alternativu (tj. on-line dostupné, uživatelsky přívětivé, laciné a rychlé řešení – ideálně nabídnuté ve spolupráci s definičními autoritami služeb, jichž se spory týkají). Nejde přitom v tomto směru jen o možnost nějak se soudem komunikovat on-line nebo, pokud zrovna bude soudní systém fungovat, zjistit termín nařízeného jednání, ale uživatelsky orientovaným způsobem využít dostupných technických, ergonomických a estetických možností k maximální podpoře uživatele při jeho snaze o dosažení spravedlivého řešení jeho právní situace.⁶⁷

Skutečnost, že nasazení metod ODR do procesů autoritativní aplikace práva může mít významný vliv na celkovou vymahatelnost práva, reflektuje i aktuální vládní dokument Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky pro období 2012 až 2020,⁶⁸ kde je důležitost krátké podkapitoly věnované ODR zdůrazněna mimo jiné i jejím zařazením hned do jeho první kapitoly.⁶⁹ Píše se v ní: „Jedním ze způsobů, jak ulevit přetíženým soudům, je posílení využití mechanismů alternativního řešení sporů (mediace, rozhodčí řízení aj.), včetně elektronického rozhodčího řízení (ODR, online dispute resolution), které je rychlou a efektivní alternativou ke zdoluhavým sporům, zejména těm přeshraničním. Většinou se jedná o spory z transakcí s relativně nízkou hodnotou, ale probíhající ve velkém množství, a to jak mezi podnikateli navzájem, tak i ve vztahu ke spotřebitelům. Ke snížení nákladů spojených s vymáháním práva u soudů by pak měla kromě procesních opatření přispět i zrychlená elektronizace justice.“

Ještě o krok dále lze jít ve využití současného potenciálu informačních a komunikačních technologií v otázce, kterou lze označit jako estetika sporné agendy. V off-line soudnictví je zhusta využíváno nejrůznějších estetických elementů nejen k vyjádření historické kontinuity soudního systému a jeho reprezentantů, ale též k přímé podpoře nejrůznějších emocionálních

⁶⁴ Srov. POLČÁK, R. Changing Status Naturalis: An Essay on How eJustice Might Reshape the very Nature of Continental Civil Litigation. In *European e-Gov Days 2010*. Wien : Austrian Computer Society, 2010, str. 35. K otázce přirozené svárlivosti člověka se dále vracíme v závěru této práce.

⁶⁵ Srov. RABINOVICH-EINY, O. Diminishing Privacy in Dispute Resolution in the Internet Age. *Virginia Journal of Law and Technology*. 2002, roč. 7, č. 4, str. 17.

⁶⁶ Nejde přitom jen o to, že se jedná o spory s častým opakovaným výskytem a poměrně značnou společenskou penetrací, ale také o jejich souhrnnou hodnotu.

⁶⁷ V tomto případě se samozřejmě nejedná o situaci, kdy by měl systém formou postupné asistence a pomoci uživateli stranit žalobci – skutečnost, že mu systém pomůže vybrat příslušný nárok, zformulovat žalobu nebo se jiným způsobem aktivně účastnit řízení, ještě přeci neznamená porušení principu rovnosti stran. I žalovaný může být navíc systémem veden k jednoduššímu uplatnění námitek nebo zpochybnění důkazů (nikoli už však ke zneužívání procesních práv k průtahům, spekulacím s doručováním apod.).

⁶⁸ Viz *Strategie mezinárodní konkurenceschopnosti České republiky pro období 2012 až 2020* [on-line]. BusinessInfo.cz [cit. 16. 5. 2011]. Dostupné z: <www.businessinfo.cz/files/zahranicni-obchod/Strategie_MK_Strategie_Mezinarodni_konkurenceschopnosti_CR_up.pdf>.

⁶⁹ Vládní politika v tomto případě reflektuje výsledky nejrůznějších mezinárodních studií jednoznačně prokazujících ekonomickou efektivitu ODR – srov. SUQUET, J.; POBLET, M.; NORIEGA, P.; GABARRÓ, S. Online dispute Resolution in 2010: A Cyberspace Odyssey? In POBLET, M.; ABRAHAMS, B.; ZELENYNIKOW, J. (eds.) *Proceedings of the 6th International Workshop on Online Dispute Resolution*. Melbourne : Victoria University, 2010, str. 1 a násl.

aspektů soudního procesu. Důstojnost soudce tak například zdůrazňuje talár, místo a způsob, jakým je usazen nebo tam, kde je to možné, též způsob, kterým vchází do jednací síně. Strany má k náležitému respektu k instituci soudu vést též celková architektura budovy nebo i nejrůznější estetická pravidla pro účast na soudním jednání (typicky týkající se oděvu).

Podobně lze využít i estetických možností skýtaných službami informační společnosti. Není v této souvislosti bez zajímavosti, že komerční úspěch řady produktů ICT není ve své podstatě založen na jejich technických parametrech, tj. na výkonu, rozlišení nebo přenosové kapacitě, ale právě na jejich ergonomii a estetice.⁷⁰ Emocionálních efektů on-line estetiky lze vhodně využít i pro potřeby on-line řešení sporů.⁷¹ Strany mohou být esteticky vedeny nejen k tomu, aby náležitě respektovaly autoritu soudu nebo aby iniciativně plnily to, co po nich bude soud vyžadovat, ale vhodně volená estetika a ergonomie asistenčních aplikací může vést dokonce k odstranění balastní emocionální náplně⁷² sporu a k pragmatičtějšímu přístupu stran ke sporné otázce.⁷³

10.8 Shrnutí kapitoly

V této kapitole jsme diskutovali obecné a vybrané zvláštní aspekty virtualizace soudního procesu. Vyšli jsme z předpokladu, že proces autoritativní aplikace práva soudem lze vnímat jako informační proceduru, jejímiž vstupy jsou okolnosti konkrétního případu a platné právo a výstupy pak opět informace obsažené v rozhodnutí. Konstatovali jsme, že jádrem tohoto procesu je samozřejmě nezávislá úvaha soudu, avšak související informační procedury mohou mít na výslednou kvalitu řízení zásadní význam. Ať jde například o kvantitu a kvalitu vstupních informací nebo o schopnost soudu komunikovat s účastníky řízení, promítají se informační souvislosti rozhodovacího procesu zásadním způsobem i do jeho meritorní podstaty.

V souvislosti se zaváděním informačních a komunikačních technologií do justiční praxe jsme upozornili na skutečnost, že elektronizace justice s sebou vždy nese určitý druh omezení nezávislosti soudce. Současně jsme však argumentovali tezi, že soudcovská nezávislost je právním principem, nikoli nějakou totální normou. Neopravňuje tedy soudce, aby si, zjednodušeně řečeno, absolutně dělal, co chce, ale aby nebyl omezován v možnosti uplatnit svou rozhodovací pravomoc. Podobně tedy, jako je soudce omezen úředními hodinami soudu, rozvrhem práce, kancelářským řádem nebo obsazeností jednacích síní, lze uvažovat o jeho omezení, i co se týče informačních postupů a používání informačních a komunikačních technologií.

Nelze jednoznačně tvrdit, že soudce je povinen používat vše, co si na něj předseda soudu nebo ministerstvo vymyslí – na druhou stranu však nelze soudcovskou nezávislost brát ani jako falešnou zástěrku lenosti nebo zpátečnictví. Jako metodu zhodnocení adekvátnosti implementace informačních a komunikačních technologií v justici jsme doporučili obecný test proporcionality, přičemž na jedné straně pomyslného vážení zde zpravidla stojí soudcovská nezávislost, na straně druhé pak efektivita soudnictví (k tomu se na jedné či druhé straně

⁷⁰ Například produkty firmy Apple se vyznačují tím, že si k nim jejich uživatelé kvůli jejich estetice dokonce vytvářejí specifický citový vztah - srov. SCNEIDERS, S. *Apple's Secret Of Success - Traditional Marketing Vs. Cult Marketing*. Hamburg : Diplomica Verlag, 2011, str. 29 a násl.

⁷¹ Viz PETERSON, R. *Information design: an introduction*. Amsterdam : John Benjamins Publishing, 2002, str. 158.

⁷² Skutečnost, že emocionální balast představuje pro spornou agendu obrovský potenciál, demonstruje za užití empirických dat Dory Reling – viz RELING, D. *Technology for Justice*. Leiden : Leiden University Press, 2009, str. 147 a násl.

⁷³ Srov. DANNENMANN, A.; BELLUCCI, E. Conflict Management Support in Electronic Negotiations. In POBLET, M.; ABRAHAMS, B.; ZELENIKOW, J. (eds.) *Proceedings of the 6th International Workshop on Online Dispute Resolution*. Melbourne : Victoria University, 2010, str. 27.

mohou přidávat dle typu opatření například ještě princip rovnosti, právo na spravedlivý proces, princip právní jistoty aj.).

Jako centrální funkcionalitu virtualizované justice jsme označili elektronický spis, přičemž centralitu soudního spisu můžeme dokonce vnímat jako nevirtualizovatelný element soudního řízení jako takového. Konstatovali jsme, že jakékoli řešení elektronizace justice musí být nutně postaveno okolo koncepce elektronického spisu (tj. že nelze chápat spis jen jako podružnou agendu nějaké jiné justiční aplikace). Ze základních požadavků na elektronický spis, z nichž některé jsou obsaženy v platných prováděcích předpisech k archivnímu zákonu, jsme zdůraznili především otázky vnitřní integrity, vnitřního a vnějšího zabezpečení, formátové otevřenosti a možnosti dalšího vývoje v návaznosti na vývoj příslušných technologií.

Z kritických momentů elektronizace justičních agend jsme hned v úvodu podkapitoly vyloučili dostupnost adekvátních technologií. I ze zahraničních zkušeností je totiž patrné, že veškeré požadavky na plně funkční elektronickou justici lze splnit s aktuálně dostupnými technologiemi, přičemž většina z technických řešení umožňujících plynulé, bezpečné a funkční převedení justičních informačních agend na elektronickou formu, je již v cenově dostupných relacích k dispozici po více než jednu dekádu.

Za kritický moment elektronizace jsme naopak označili otázku celkové koncepce a zohlednění základních momentů virtualizace, zejména informační bezpečnosti, výchovy a vzdělávání. Z toho pak plyne, že elektronizaci justice je nutno řešit jako komplexní proces, a to na základě jednotného plánu (byť tento nemusí být nijak podrobný). Jednotlivé komponenty justičního systému pak mohou být docela dobře vyvíjeny a nasazovány postupně v návaznosti na ekonomickou situaci, politickou vůli apod. – jejich postupná výstavba však musí směřovat k jednotnému celku, to navíc při zohlednění shora zmíněných širších společenských souvislostí.

Na příkladech z naší praxe jsme pak demonstrovali, že právě koncepce našim snahám o elektronizaci justice trestuhodně chybí – to přináší vedle nejistoty a marně vynakládaných prostředků též velmi konkrétní problematické důsledky, jejichž závažnost s postupujícím rozsahem nekoncepční elektronizace roste.

Z obecných otázek elektronizace jsme vybrali na prvním místě organizační zajištění procesu zavádění informačních a komunikačních technologií v soudní praxi. Úvaha o rolích zákonodárné, výkonné a soudní moci při řešení koncepčních i konkrétních otázek elektronizace justičních agend se přímo dotýká základů ústavní organizace republiky. Současný stav, kdy je odpovědnost za justiční informační systém prakticky výlučně svěřena politickému správnímu orgánu, tedy nelze považovat za šťastnou a perspektivně udržitelnou.

Z dalších obecných problémů elektronizace jsme pak diskutovali řízení a ochranu systému v reálném čase, jakož i míru zapojení soukromého sektoru. Zvláštní pozornost byla věnována rovněž potřebě přehodnocení stávající struktury justičních aplikací – v tomto směru jsme argumentovali doporučení k pragmatickému přehodnocení struktury stávajících dílčích systémů a možnosti jejich zapojení do komplexního funkčního celku.

Z konkrétních otázek elektronizace justičních agend jsme ke stručné diskusi vybrali problematiku komunikace s účastníky řízení a zapojení rozhodovacích automatů. V otázce dostupnosti elektronického soudního spisu a jeho absorpční kapacity jsme se zabývali možnostmi odstranění některých informačně náročných institutů (typicky sběrného spisu) a naopak oficializací nejrůznějších informačních pomůcek, jako například platformou pro diskreční komunikaci nad případem uvnitř soudu nebo pro transparentní komunikaci se stranami.

Jako zvlášť důležitou specifickou otázku jsme rovněž diskutovali transparentnost rozhodovacích procesů. Dospěli jsme k závěru, že vyšší transparentnost nemusí nutně a vždy znamenat vyšší kvalitu soudního procesu. Jestliže tedy současné informační a komunikační technologie umožňují praktickou totalizaci transparentnosti téměř všeho, co se na soudě odehrává, není vhodné všech těchto možností bezhlavě využívat. Namísto toho je třeba zkoumat, jaká míra transparentnosti je za aktuální situace vhodná a prospěšná vzhledem ke kvalitě a efektivitě výkonu soudnictví.

V poslední kapitole jsme se věnovali perspektivám nasazení totálních systémů on-line řešení sporů (ODR). Argumentovali jsme tezi, že především u často se vyskytujících standardních sporů malé hodnoty nepředstavují systémy ODR pro soudy jen možnou a vhodnou alternativu, ale doslova nutnost. Pokud totiž stát nebude v implementaci pokročilých technologií pro komplexní řešení sporů včetně náležité ergonomie a estetiky, dostanou se tyto společensky významné spory zcela mimo jeho dosah. Možnosti současných informačních a komunikačních technologií přitom skýtají nejen pravou alternativu standardního off-line soudního řízení, ale též nadozírání potenciál zcela nových forem, jimiž je možno učinit soudní řízení dostupnějším, efektivnějším, ba dokonce pohodlnějším či příjemnějším.